

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXVII
2021

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

CUPRINS

Actele Conferinței „Civilizație aulică și civilizație urbană în Moldova și Țara Românească. Secolele XIV-XVII”

Maria Magdalena Székely, <i>Civilizație aulică și civilizație urbană în Moldova și Țara Românească. Secolele XIV-XVII (Cuvânt înainte)</i>	11
Radu Cârциumar, <i>O ipoteză privind datarea primei fresce din Biserica Domnească a Târgoviștei în vremea lui Mihnea Turcitul</i>	17
Liviu Marius Ilie, <i>Domnia și cancelaria – danie și cronologie în perioada Paștilor în Țara Românească (secolul al XV-lea)</i>	27
Maria Magdalena Székely, <i>Daruri, mărfuri și obiecte de prestigiu la curtea Moldovei în secolul al XVI-lea</i>	33
Minodora Cârциumar, <i>Inelul jupâniței Vlădae. O descoperire arheologică și implicațiile ei istorice</i>	59
Ștefan S. Gorovei, <i>În căutarea „patriciatului” pierdut. O revenire</i>	77
Marius Păduraru, <i>„Pe vremea ce au fost Mareș banul vornic mare, fiind mare și putêrnecu”. Adăugiri la biografia marelui dregător muntean Mareș Băjescu</i>	89

Daniela Orzață, <i>Ancient library of Alexandria foreign book fund</i>	111
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, <i>Soldats provenant du milieu rural de la province de Mésie Inférieure dans les légions romaines</i>	129
Iulia Dumitrache, <i>Haine pentru soldați: contracte cu statul roman și afaceri personale</i>	135
Fabian Doboș, <i>Augustin – al doilea Atanasie</i>	143

Andrei Constantin Sălăvăstru, <i>The doctrine of lawful rebellion in the princely proclamations of the French wars of religion</i>	151
Sorin Grigoruță, <i>„A slujit domniei mele cu dreptate și cu credință”. Câteva considerații privitoare la Andrei, hatmanul lui Petru vodă Șchiopul</i>	165
Eduard Rusu, <i>Muzica nunților domnești</i>	189
Gheorghe Lazăr, <i>Danii românești în favoarea așezămintelor ortodoxe sud-dunărene. Noi mărturii documentare</i>	201
Mihai-Bogdan Atanasiu, <i>Crâmpeie din istoria Bisericii Sfinții Teodori din Iași prin însemnări de odinioară</i>	219

Cuprins

Alexandru-Florin Platon, <i>Evenimentele anului 1821 în corespondența unui negustor genevez din Odesa: Jean-Justin (Jules) Rey</i>	231
Cristian Ploscaru, <i>Between the diplomacy of war or peace and the Ottoman occupation of the Romanian Principalities (1821-1822)</i>	245
Laurențiu Rădvan, <i>Un plan necunoscut al orașului Târgoviște din 1831</i>	265
Mihai-Cristian Amărieuței, Simion-Alexandru Gavriș, <i>Administrația moldoveană la începutul perioadei regulamentare: funcționarii Ministerului de Interne și ai Comitetului Sănătății (1834)</i>	279
Andrei Melinte, <i>Din istoricul înființării orașelor din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea</i>	301
Remus Tanasă, <i>Between "millet" and self-determination: the Ottoman-Armenian case</i>	321
Aleksandr Stykalin, Ioan-Augustin Guriță, <i>Din corespondența arhimandritului Iuliu Scriban cu arhiepiscopul Arsenie Stadnički păstrată la Moscova</i>	331
Ștefan Crăciun, <i>Nicolae B. Cantacuzino – primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berna (1911-1912)</i>	355
Claudiu-Lucian Topor, <i>German administration in Romania under military occupation: everyday life in the vicinity of the operations army (1916-1918)</i>	365
Stefano Santoro, <i>The image of Bolshevism in the Italian public opinion, 1917-1919</i>	377

Lucian Leuștean, <i>New contributions on the dispute at the Peace Conference (February-March 1920) concerning the Romanian-Hungarian border</i>	391
Krzysztof Nowak, <i>Motivations, obstacles and complications on the path of Polish diplomacy to an alliance with Romania. Reflections on the 100th anniversary of the Polish-Romanian military alliance of 1921</i>	405
Árpád Hornyák, <i>The League of Nations loan to Hungary in 1924 with special regard to Yugoslav aspects</i>	421
Ionel Moldovan, <i>Noi considerații privitoare la înființarea Facultății de Teologie din Chișinău (1926)</i>	443
Andreea Dahlquist, <i>Romanian propaganda in Sweden during the Second World War</i>	459
Elena Dragomir, <i>Relațiile comerciale cu Occidentul în concepția economică a României postbelice. Argumente pentru o nouă perspectivă de studiu</i>	475
Daniel Lazăr, <i>30 de ani de la destrămarea R.S.F. Iugoslavia. Despre politică, societate și „cultură de masă” – considerații</i>	495

<i>In memoriam: Mihail Vasilescu, Ioan Caproșu, Ion Agrigoroaiei</i>	507
<i>Recenzii și note bibliografice</i>	513
EUSEBIU DE CEZAREEA, <i>Istoria bisericească</i> , traducere din limba greacă veche, studiu introductiv și note de Teodor Bodogae, ediție revizuită de Tudor Teoteoi, Basilica, București, 2020, 560 p. (PSB, s.n. 20) (Nelu Zugravu); <i>Beyond Ambassadors; Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy</i> , ed. Maurits Ebben și Louis Sicking, Leiden, Editura Brill, 2020, 236 p. (Mihai Covaliu); Rebecca Haynes, <i>Moldova: A History</i> , London,	

New York, I. B. Tauris, 2020, xvi + 240 p. (*Laurențiu Rădvan*); Carol Iancu, *Evreii din Hârlău și împrejurimi. Istorie și memorie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020, 250 p. (*Dănuț Fotea*); Victor Taki, *Russia on the Danube: Empire, Elites, and Reform in Moldavia and Wallachia 1812-1834*, Budapest, Vienna, New York, Central European University Press, 2021 (*Cristian Ploscaru*); Mirel Bănică, *Bafta, Devla și Haramul. Studii despre cultura și religia romilor*, Iași, Editura Polirom, 2019, 472 p. (*Monica Chicuș*); David E. Nye, *American Illuminations. Urban Lighting, 1800–1920*, Cambridge, The MIT Press, 2018, x + 280 p. (*Simion Câlția*); Mihai Ștefan Ceaușu, Ion Lihaciu, *Autonomia Bucovinei (1848-1861). Studiu și documente*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, 374 p. (*Ioan-Gabriel Chiraș*); *Universitatea din Cluj în perioada interbelică*, vol. III, *Facultatea de Litere și Filosofie*, coordonator Ana-Maria Stan, editori Ioan-Aurel Pop, Simion Simon, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, 364 p. (*Dragoș Jipa*); Radu Ioanid, *Pogromul de la Iași*, ediție îngrijită de Elisabeth Ungureanu, prefață de Alexandru Florian, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, Iași, Polirom, 2021, 142 p. (*Mihai-Daniel Botezatu*); Michael Shafir, *România Comunistă (1948-1985). O analiză politică, economică și socială*, traducere din limba engleză de Mihai-Dan Pavelescu, București, Editura Meteor Press, 2020, 432 p. (*Andrei Mihai Rîpanu*); *Panorama comunismului în România*, ed. de Liliana Corobca, Iași, Editura Polirom, 2020, 1150 p. (*Daniel Chiriac*).

Abrevieri

Augustin – al doilea Atanasie

Introducere

La jumătatea secolului al IV-lea, când s-a născut sfântul Augustin (13 noiembrie 354, Tagaste, Africa de Nord), creștinii deja erau împărțiți în două mari facțiuni: pro și contra profesiei de credință de la Niceea (325). Gruparea proniceeană a fost condusă cu maximă tenacitate, timp de aproape jumătate de secol, de sfântul Atanasie, care a ocupat scaunul patriarhal de Alexandria, în perioada 328-373. Pentru lupta sa asiduă împotriva tuturor ereticilor, în special contra arienilor, în acea perioadă tensionată, Atanasie și-a meritat titlul de „coloană a Bisericii” și „părinte al ortodoxiei” (sfântul Grigore de Nazianz)¹. Deși întreaga lume creștină părea contagiată de arianism, Atanasie a rămas ferm în decizia sa de a apăra crezul promulgat la Conciliul Ecumenic din Niceea, unde el participase ca însoțitor, deși era încă diacon, al episcopului său, Alexandru de Alexandria. Tocmai de aici a apărut sintagma: „Athanasius contra mundum”.

La scurt timp după moartea marelui apologet, la Alexandria (2 mai 373), convertitul Augustin primește botezul în noaptea de Paști a anului 387, alături de fiul său, Adeodatus, și de prietenul de suflet, Alipius², din mâinile faimosului episcop de Milano, sfântul Ambrozie. După acest moment, Augustin s-a alăturat, cu toată forța intelectuală și spirituală, luptei împotriva ereticilor, preluând astfel conducerea grupării fidele crezului niceno-constantinopolitan. Datorită acestui rol fundamental pe care l-a avut în apărarea și predicarea ortodoxiei împotriva ereticilor, i se poate atribui și lui sintagma de mai sus: „Augustinus contra mundum”. Cei doi mari sfinți părinți ai Bisericii și-au lăsat puternica amprentă spirituală asupra Antichității creștine, deoarece în timp ce expuneau doctrina creștină păgânilor, îi corectau pe eretici, iar pe creștinii dreptcredințoși îi întăreau în trăirea cu maximă fidelitate a crezului niceno-constantinopolitan³.

* Conf. univ. dr., Facultatea de Teologie Catolică, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; fabiandobos@gmail.com.

¹ *Dizionario dei santi. Da Abacuc a Zosimo tutti i protagonisti della Fede*, Firenze, TEA, 1989, p. 44.

² Cf. *ibidem*, p. 13.

³ Cf. *Fericitul Augustin. Scrieri alese*, vol. I, editat de Dumitru Soare, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1985, p. 13.

Lupta sfântului Augustin contra ereticilor

Principala operă în care Augustin îi combate pe eretici este *De haeresibus*. Aceasta a fost redactată în jurul anului 428, la invitația diaconului Quodvultdeus din Cartagina, condamnând 88 de erezii, urmând listele de eretici ale lui Pseudo-Epifaniu și Filastriu⁴.

1. Augustin și maniheismul

Sfântul Augustin a fost, încă din prima tinerețe un căutător de înțelepciune. După ce a rămas dezamăgit de creștinism, în urma unei lecturi superficiale a Sfintei Scripturi, s-a orientat spre maniheism, această apropiere având trei cauze: maniheii i-au promis că l-ar fi condus la înțelepciune folosindu-se doar de rațiune, fără a face apel la credință; apartenența la Cristos, respectivii eretici declarându-se adepți ai învățaturii creștine și găsirea unei soluții pentru problema răului din lume. Dornic de a ajunge cât mai repede să posede înțelepciunea, Augustin devine în scurt timp membru al sectei lui Mani, deși nu a trecut niciodată de primul grad al sectei⁵. Odată cu trecerea timpului, Augustin își dădea seama că doctrina maniheistă nu reușea să-i răspundă la întrebări ci dimpotrivă, îi mărea dubiile: cosmologia maniheilor era, în opinia sa, total opusă doctrinei pe care o propunea filosofia greacă; teoria dualistă susținută de manihei era în contradicție cu concepția lor despre divinitate. Însă, cea mai mare dezamăgire a lui Augustin a fost discuția pe care a avut-o, la Cartagina, cu episcopul maniheu Faustus de Milevi, cel mai erudit membru al sectei⁶, care însă nu era destul de bine pregătit intelectual pentru a-l convinge să rămână și să înainteze în doctrina maniheistă. Despre acest episcop maniheu, Augustin scria, după convertirea sa: „L-am cunoscut ca pe un om simpatic și plăcut la vorbă, care expunea teoriile lor obișnuite, mult mai plăcut decât alții. Dar pentru a-mi potoli setea, la ce-mi serveau acele cupe prețioase și un paharnic elegant? De atari povești, urechile îmi erau sătule: ele nu mi se păreau mai bune pentru că erau spuse mai bine, nici mai adevărate, pentru că erau mai bine prezentate”⁷.

Cu toate acestea, când s-a transferat la Roma, în anul 383, și-a făcut câțiva prieteni manihei, care la rândul lor nu au reușit să-l convingă să rămână fidel maniheismului. Despărțirea de doctrina maniheistă a avut loc odată cu transferul său la Milano, în anul 384, unde l-a ascultat, cunoscut și urmat pe episcopul locului, sfântul Ambrozie⁸.

Așa cum des s-a întâmplat în cazul marilor convertiți din istoria Bisericii, de exemplu sfântul Paul apostolul, și Augustin, după primirea botezului, a început să lupte contra credințelor pe care le-a avut până la momentul botezului, în special

⁴ Berthold Altaner, *Patrologia*, Torino, Marietti, 1977, p. 447.

⁵ *Dizionario dei santi. Da Abacuc a Zosimo tutti i protagonisti della Fede*, p. 12.

⁶ Pierre Batiffol, *Le catholicisme de Saint Augustin*, vol. I, Paris, J. Gabalda, 1920, p. 4.

⁷ *Confessiones*, V, 6, 10.

⁸ Cf. Berthold Altaner, *op. cit.*, p. 431.

contra teoriei maniheiste. Într-adevăr, marele sfânt a combătut timp de peste 10 ani, până în 405, dogma pe care el însuși o urmase timp de aproape un deceniu⁹. Împotriva maniheismului, Augustin a explicat, în special, următoarele adevăruri profesate de creștini: Binele provine de la Dumnezeu, în timp ce Răul nu este o substanță¹⁰; Vechiul Testament este, asemenea Noului Testament, lucrarea lui Dumnezeu; Isus Cristos a fost om adevărat, deci nu a avut un trup aparent.

Dintre numeroasele opere scrise contra maniheilor amintim: *De moribus Ecclesiae Catholicae et de moribus Manichaeorum* (387-389); *De Genesi contra Manichaeos* (388-389); *Acta seu disputatio contra Fortunatum Manichaeum* (392); *Contra Faustum Manichaeum* (397-400); *Contra Secundinum Manichaeum* (399). De amintit aici și lucrarea *Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas* (415), în care Augustin combate priscillianismul, doctrină eretică asemănătoare maniheismului¹¹.

2. Lupta contra donatiștilor

Încă de la începutul secolului al IV-lea, erezia donatistă, profesată de episcopul Donatus, care susținea că validitatea sacramentelor depinde de virtuțile celor care le administrează, făcuse numeroși prozeliti nu doar în Numidia ci în întreaga creștinătate¹². La sfârșitul secolului al IV-lea, în orașul Cartagina, unde era episcop un prieten al lui Augustin, pe nume Aurelius, „problema donatistă se intensifica zi de zi, prin evenimente violente. Conviețuirea celor două comunități creștine în același oraș, intoleranța și zelul fanatic al celor doi episcopi care-și disputau legitimitatea titlului episcopal, duceau la o îndârjită intransigență. Episcopii catolici doreau să stabilească pacea religioasă cu orice preț. Erau dispuși să renunțe la demnitatea lor în favoarea unicului episcop donatist, dacă acesta s-ar fi lăsat convins de credința cea adevărată, sau ar fi arătat cel puțin o atitudine conciliantă. În schimb, pentru episcopii donatiști, obiectivul nu era tocmai pacea religioasă, ci eliminarea, chiar fizică, a adversarului, convinși că era vorba de episcopi nedemni”¹³.

Împotriva acestor eretici, Augustin explică în mod sublim conceptul de catolicism, atribut constitutiv al Bisericii, care este formată din oameni păcătoși, care însă tind spre perfecțiune. De asemenea, Augustin insistă asupra faptului că sacramentele își ating scopul, adică îi sfințesc pe creștini, indiferent de gradul de perfecțiune al preotului care le administrează¹⁴. În lupta contra donatiștilor, Augustin susține validitatea botezului administrat de eretici, insistând asupra

⁹ *Fericitul Augustin. Scrieri alese*, vol. I, p. 13.

¹⁰ „Și pentru tine, răul nu există chiar deloc. Nu numai pentru tine, ci pentru întreaga ta creatură, pentru că nu există ceva în afară care să izbucnească și să strice ordinea pe care ai pus-o în ea” (*Confessiones*, VII).

¹¹ Berthold Altaner, *op. cit.*, p. 447-448.

¹² Cf. Adalbert Hamman, *Breve dizionario dei Padri della Chiesa*, Brescia, Queriniana, 1983, p. 159.

¹³ Carlo Cremona, *Augustin de Hippona*, București, Pauline, 2003, p. 185.

¹⁴ Cf. Serge Lancel, *Saint Augustin*, Paris, Fayard, 1999, p. 243-244.

faptului că sacramentul trebuie administrat încă de la o vârstă fragedă, întrucât Biserica universală nu a instituit, ci a primit acest obicei¹⁵.

Pentru Augustin, izvorul baptismal (cristelnița) reprezenta însuși uterul Maicii Bisericii, de unde proveneau fiii adoptivi ai lui Dumnezeu¹⁶. Marele sfânt părinte al Bisericii credea cu tărie și în caracterul de neșters pe care sacramentul botezului îl imprimă celui botezat, astfel că acest sacrament nu poate fi repetat. În acest sens, amintim de tensiunea pe care donatiștii din nordul Africii o provocau în Biserică atunci când îi rebotezau pe cei care treceau de la catolicism la donatism. Amintim aici despre faimosul caz al diaconului din Mutugenna, localitate care aparținea diecezei de Hipona, care intrând în rândul donatiștilor a fost rebotezat în anul 392 de episcopul donatist Maximin de Sinitum. Acest act l-a determinat pe Augustin să meargă la Mutugenna, pentru a vorbi cu respectivul diacon, pe care însă nu a reușit să-l întâlnească. Totuși, părinții săi i-au confirmat marelui părinte al Bisericii că fiul lor a trecut la donatism. După ce s-a convins că cele auzite erau adevărate, Augustin i-a trimis o scrisoare episcopului eretic Maximin, „dilectissimo et honorabili fratri Maximino”, în care își cerea scuze că nu l-a numit episcop, pentru că episcopul său era Valeriu de Hipona. În scrisoarea sa, Augustin îi atrage atenția episcopului donatist, criticându-l pentru faptul că nu crede în botezul administrat de Biserica Catolică, deși doctrina sectei credea într-un singur botez. După circa 15 ani, episcopul donatist Maximin de Sinitum, influențat și de scrierile sfântului Augustin, s-a convertit la catolicism¹⁷.

Întreaga luptă a lui Augustin contra sectei donatiștilor a avut la bază două principii clare: „Biserica este o instituție divină” și „Biserica este una”, principii pe care Augustin le-a apărat cu toată feroarea, prin scrieri sau dezbateri publice. Un succes clar în combaterea donatiștilor l-a avut în disputa publică din anul 411, ținută la Cartagina, la care au participat 286 de episcopi catolici și 279 donatiști¹⁸.

Așadar, pentru Augustin, toți cei care nu vor să respecte aceste principii sunt eretici, tocmai pentru că nu respectă Biblia și Tradiția apostolilor, unde se regăsesc cele două principii¹⁹.

Pentru a veni în sprijinul catolicilor care simțeau tot mai mult ademenirea donatiștilor, Augustin a compus, într-un limbaj simplu *Psalmus contra partem Donati*, în care contrazicea psalmii compuși de donatiști contra catolicilor.

Dintre scrierile antidonatiste amintim: *De baptismo contra Donatistas* (400-401); *De unitate Ecclesiae* (405); *Contra Gaudentium Donatarum episcopum* (421-422).

¹⁵ Pierre Batiffol, *op. cit.*, vol. I, p. 30.

¹⁶ *Ibidem*, p. 271.

¹⁷ *Ibidem*, p. 127-130.

¹⁸ Berthold Altaner, *op. cit.*, p. 433.

¹⁹ Pierre Batiffol, *op. cit.*, vol. I, p. 211.

3. Augustin și pelagianismul

Pe când era încă în desfășurare cearta cu donatiștii, a apărut o altă erezie: pelagianismul. În jurul anului 400, teologul eretic Pelagiu a zdruncinat doctrina creștină, susținând că oamenii au capacitatea de a îndeplini poruncile lui Dumnezeu fără ajutorul harului divin. În opinia sa, omul, folosindu-se de liberul arbitru, este capabil să-l aleagă pe Dumnezeu, fără ajutorul acestuia. „Dacă cine nu se mântuiește, nu se mântuiește din vina sa, rezultă că cine se mântuiește, se mântuiește datorită meritelor sale”²⁰. Pelagianismul neagă păcatul original, susținând că o persoană este înzestrată, încă de la naștere, cu aceeași puritate și virtuți morale ca cele ale lui Adam, atunci când a fost creat de Dumnezeu²¹. În sfârșit, „Pelagiu se grăbește să enunțe discursuri mai constructive și mai practice, recurgând la modele clasice precum promisiunea răsplății paradisiace sau, din contră, amenințarea cu pedeapsa veșnică”²². Până în anul 410, Pelagiu a trăit la Roma, unde se bucura de mare faimă, în ciuda ereziilor pe care le profesa. Apoi, din cauza invaziei vizigoților, s-a retras la Cartagina, unde și-a prezentat învățătura eretică²³.

Începând cu anul 412, Augustin, plecând de la explicarea misterului morții²⁴, combate această teorie, susținând că, după păcatul original, liberul arbitru al omului nu a dispărut, ci acesta poate să aleagă binele numai cu ajutorul harului divin²⁵. Fără atac *ad hominem*, Augustin îl combate pe ereticul Pelagiu, afirmând că întotdeauna Dumnezeu face primul pas²⁶. Evident, când a susținut acest lucru, a ținut cont și de istoria propriei convertiri. Istoria creștinismului, mai ales viețile sfinților, a demonstrat că Augustin a avut dreptate. Tocmai de aceea, Tradiția Bisericii l-a numit pe Augustin „doctor gratiae”.

Controversa pelagianistă a cunoscut două momente: unul de prezentare, după care a urmat al doilea, polemic. Într-o primă fază, Augustin evită să dea numele ereticilor pelagieni, acordându-le de-a dreptul și cuvinte de admirație pentru modul exemplar în care își duceau viața și faima de sfințenie. În a doua etapă a controverselor, Augustin clarifică raportul între lege și har, dar și conceptul de libertate creștină. De asemenea, susține că, pentru a nu anula jertfa lui Cristos de pe cruce, creștinul trebuie să apere nu numai natura umană, ci și harul divin care însănătoșește și eliberează natura. După ce sinodul local din Ierusalim (415) l-a

²⁰ Agostino Trapè, *S. Agostino: Introduzione alla dottrina della Grazia*, vol. II, *Grazia e Libertà*, Roma, Città Nuova, 1990, p. 261.

²¹ Bernard Quilliet, *Încrâncenarea teologică. Istoria harului în Occident. Secolele III-XXI*, Iași, Sapientia, 2012, p. 61-74, *passim*.

²² *Ibidem*, p. 65.

²³ Berthold Altaner, *op. cit.*, p. 388.

²⁴ Agostino Trapè, *S. Agostino: Introduzione alla dottrina della Grazia*, vol. I, *Natura e Grazia*, Roma, Città Nuova, 1987, p. 103.

²⁵ Louis Bouyer, *La spiritualità dei padri (III-IV secolo). Monachesimo antico dei Padri*, Bologna, EDB, p. 228; cf. Pierre Batiffol, *op. cit.*, vol. I, p. 433.

²⁶ Cf. Serge Lancel, *op. cit.*, p. 471.

reabilitat pe Pelagiu, Augustin a subliniat, în urma citirii deciziilor respectivului sinod, că „Pelagius a fost achitat, dar pelagianismul condamnat”²⁷.

Așadar, pentru Augustin, harul divin, ca expresie a dependenței omului de Dumnezeu, rămâne mijlocul cel mai important prin care omul poate dobândi posibilitatea de a intra în comuniune cu Dumnezeu. Se poate afirma, în opinia lui Augustin, că Dumnezeu este în căutarea omului și nu invers²⁸. Puterea și importanța harului divin se poate observa cel mai bine în iertarea pe care Dumnezeu o acordă omului: „Căci tu Doamne ai șters toate faptele mele cele rele, ca să nu răsplătești mâinilor mele, prin care m-am îndepărtat de tine, și ai luat-o înaintea faptelor mele bune, ca să plătești mâinilor tale prin care m-ai făcut”²⁹.

Despre păcatul originar, Augustin susține că această povară impusă fiilor lui Adam de păcatul strămoșilor lor se datorează blestemului divin care se traduce prin acțiunea concupiscentei intervenite în procesul procreării. Totuși, spre sfârșitul vieții, Augustin a reluat ideea despre procesul transmiterii păcatului originar, și dorind să-i modifice caracterul excesiv, a preferat să explice această realitate ca fiind un fel de unire morală între Adam și descendenții săi, asemănătoare cu solidaritatea care ne unește în Isus Cristos³⁰.

Dintre principalele scrieri ale lui Augustin împotriva pelagianismului amintim: *De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum* (412); *De spiritu et littera* (412); *De gratia Novi Testamenti* (412); *De gestis Pelagii* (417); *De gratia Christi et de peccato originali* (418); *Contra duas epistolas Pelagianorum* (421).

4. Scrieri contra arienilor

Augustin s-a implicat, mai ales spre sfârșitul vieții, în lupta împotriva arienilor, care încă mai reprezentau o putere în sfera teologiei. Arianismul a fost adus în provincia romană Africa de goții arieni din armata imperială, pe care împăratul Teodosie al II-lea (408-450) a trimis-o contra suveranului Bonifacius, care s-a revoltat contra Imperiului, sub comanda gotului Sigisvult de Ravenna. Acești goți erau însoțiți de episcopul arian Maximin³¹.

Astfel, în perioada 427-428, îl combate pe episcopul arian Maximin, care încă de la sfârșitul secolului al IV-lea îl combătea pe Sfântul Ambrozie de Milano (*Dissertatio Maximini contra Ambrosium* - 383). Răspunsul exhaustiv catolic al lui Augustin este publicat în opera *Contra Maximinum*³².

²⁷ *La dottrina eucaristica di Sant'Agostino*, ed. Gerardo di Nola, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1997, p. 14.

²⁸ <http://www.chiesariformatasalerno.net/media/pelagiani.html> [28.04.2021].

²⁹ *Confessiones*, XIII.

³⁰ Bernard Quilliet, *op. cit.*, p. 90.

³¹ *Fericitul Augustin. Scrieri alese*, vol. I, p. 15-16.

³² Berthold Altaner, *op. cit.*, p. 386.

5. Augustin și păgânii

Cea mai importantă apologie a creștinismului din întreaga Antichitate este opera *De civitate Dei*, publicată de Augustin în perioada 413-426. Principala cauză care l-a determinat pe marele gânditor să redacteze această lucrare a fost dorința de a răspunde vechii acuzații – care s-a intensificat în urma asediului Romei din 410 de către Alaric – că religia creștină este singura vinovată pentru toate vitregiile care s-au abătut asupra Imperiului Roman³³.

Pe lângă lupta contra ereziilor, Augustin a fost nevoit să țină piept și păgânilor, care, chiar dacă deveniseră o minoritate, întindeau nenumărate curse catolicilor. De exemplu, în iunie 408, marele sfânt părinte al Bisericii a trebuit să meargă de urgență la Calama, pentru a-l apăra, cu autoritatea sa faimoasă, pe episcopul Possidius, la rândul său o autoritate în rândul teologilor catolici³⁴, devenit țintă a păgânilor. Cauza tensiunii consta în faptul că în anul 391, împăratul a ordonat demolarea unui templu al păgânilor, Serapeus din Alexandria. După ce câțiva tineri păgâni, încălcând legile imperiale, i-au atacat cu pietre pe catolici, în două rânduri, aceștia au dat foc bisericii, preoții, în frunte cu episcopul Possidius, fiind obligați să-și găsească un adăpost sigur. „Possidius se ghemui într-o cămăruță, tremurând de frica strigătelor turbulenților care treceau pe lângă el fără să-l descopere și blestemau pentru că nu reușiseră să-l prindă înainte”³⁵.

Contra acestor rebeli, ca de altfel împotriva tuturor păgânilor, Augustin scrisese în tratatul *De vera religione*, redactat în tinerețe, următoarele: „În vremea noastră, aceasta e religia creștină, care, dacă e cunoscută și urmată, este cea mai lipsită de griji și cea mai sigură mântuire”³⁶.

Concluzie

Al doilea Atanasie al Antichității a trecut la cele veșnice la 28 august 430, fiind îngropat cu participarea a numeroși episcopi, preoți și credincioși³⁷, în bazilica „Sfântul Ștefan” („Bazilica Păcii”) din Hipona, în timp ce barbarii devastau Africa de Nord³⁸. La câteva luni după moartea lui Augustin, casa episcopală a fost arsă – dar cărțile au fost, ca prin minune, salvate – preoții și credincioșii din orașul Hipona împrăștiindu-se, fiecare pe unde a putut.

În anul 504, sfântul episcop Fulgențiu de Ruspe, exilat împreună cu alți episcopi, de către regele vandal Trasamund, a transportat rămășițele pământești ale marelui Augustin în Sardinia. După ce sarazinii au cucerit această insulă, moaștele

³³ *Ibidem*, p. 444.

³⁴ De menționat faptul că acest episcop a fost ales de Augustin să facă parte din grupul catolicilor care i-au înfruntat pe donatiști în disputa publică de la Cartagina, din anul 411 (cf. Gustave Bardy, *Saint Augustin. L'homme et l'oeuvre*, Paris, Desclée, de Brouwer, 1946⁶, p. 343).

³⁵ Carlo Cremona, *op. cit.*, p. 195-196.

³⁶ Augustin, *Despre adevărata religie*, București, Humanitas, 2007, p. 61.

³⁷ Possidius, *Vita S. Aurelii Augustini*, cap. XXXI.

³⁸ <https://laliberta.info/2015/09/13/le-reliquie-di-santagostino-da-ippona-a-pavia/> [18.05.2021].

sfântului Augustin au fost răscumpărate în anul 722 de regele longobard Liutprand (712-744), fiind depuse în biserica augustinienilor „San Pietro in Ciel d’Oro” din Pavia³⁹, unde se află până în zilele noastre⁴⁰.

Moștenirea spirituală pe care marele Augustin a lăsat-o creștinilor este imensă. El a reușit să împace în mod sublim rațiunea și credința, punând astfel baza filosofiei creștine.

De asemenea, al doilea Atanasie al Antichității a fost un campion în lupta împotriva tuturor ereziilor din timpul său, un exemplu strălucitor de apărător al credinței autentice în Dumnezeu, unul și întreit, și în Biserica apostolică. Astfel, putem afirma împreună cu Bossuet că Augustin este „singurul pe care Providența l-a stabilit cu ocazia disputelor ce s-au ivit în timpul său, ca să ne dea un corp întreg de teologie, care a fost rodul lecturii sale profunde și continue a sfintei scripturi”⁴¹.

Augustine – the second Athanasius

Abstract

The current article highlights the resemblance between the great Holy Fathers of the Church: St. Athanasius and St. Augustine. In the middle 4th century, when St. Augustine was born, Christians were already divided into two main parties: those agreeing with the faith profession of Nicaea (325) and those who were against. The pro-Nicaean party was lead with maximum tenacity for almost half of a century by St. Athanasius. Even if the whole world seemed to be touched by Arianism, Athanasius stood steady on his decision to defend the creed expressed by the Ecumenical Council of Nicaea. Shortly after the decease of this great defender of the faith in Alexandria, the converted Augustine receives the baptism on Easter night in 387, through the hands of the famous Bishop of Milano, St. Ambrosius. After that, Augustine joined with full strength in mind and spirit, the fight against the heretics, taking the lead of the party faithful to the Nicaea-Constantinopolitan creed. These two great saints left their spiritual mark on Christian Antiquity, because, while presenting the Christian Doctrine to the pagans, they were also correcting the heretics, and strengthening the faithful Christians in living fully agreeing to the Nicaea-Constantinopolitan creed.

Keywords: St. Augustine; St. Athanasius; Nicaea-Constantinopolitan creed; Arianism; Pelagianism.

³⁹ În această biserică – ce a primit titlul de *basilica minor* – se mai află mormântul regelui Liutprand, dar și al filosofului martir Boetius.

⁴⁰ Cf. <https://santagostinopavia.wordpress.com/la-basilica/larca-e-la-tomba-di-santagostino/> [19.05.2021].

⁴¹ Jacques Bénigne Bossuet, *Défense de la tradition et des Saints Pères*, I, cartea IV, cap. 16, Paris, 1763.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a edițiune, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L'Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIAI</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANDMB</i>	= Arhivele Naționale. Direcția Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Arhiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
„Arhiva”	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei
<i>ASRR</i>	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
<i>AȘUI</i>	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

- ATS = Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
 AUAIC = Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
 AUB = Analele Universității „București”
 BA = *Biblioteca Ambrosiana*, Roma, Città Nuova Editrice
 BAR = Biblioteca Academiei Române
 BArchB = Bundesarchiv Berlin
 BAR int. ser. = British Archaeological Reports, International Series
 BBR = Buletinul Bibliotecii Române
 BCIR = Buletinul Comisiei Istorice a României
 BCMI = Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
 BCU-Iași = Biblioteca Centrală Universitară, Iași
 BE = Bulletin Epigraphique
 BF = Byzantinische Forschungen, Amsterdam
 BJ = Bonner Jahrbücher, Bonn
 BMI = Buletinul Monumentelor Istorice
 BMIM = București. Materiale de istorie și muzeografie
 BNB = Biblioteca Națională București
 BNJ = Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
 BOR = Biserica Ortodoxă Română
 BS = Balkan Studies
 BSNR = Buletinul Societății Numismatice Române
 ByzSlav = Byzantinoslavica
 CA = Cercetări arheologice
 CAI = Caiete de Antropologie Istorice
 CartNova = *La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica*, Murcia
 CB = Cahiers balkaniques
 CC = Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
 CCAR = Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
 CCh = *Corpus Christianorum*, Turnhout
 CChSG = *Corpus Christianorum. Series Graeca*
 CCSL = *Corpus Christianorum Series Latina*, Turnhout, Brepols
 CDM = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat*, București, vol. I-V; supl. I.
 CDȚR = *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, București, vol. II-VIII, 1974-2006
 Chiron = Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
 CI = Cercetări istorice (ambele serii)
 CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin
 CL = Cercetări literare
 CLRE = *Consuls of the Later Roman Empire*, eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
 CN = Cercetări Numismatice
 CNA = Cronica Numismatică și Arheologică, București
 CSCO = *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, Louvain
 CSEA = *Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis*, Roma, Città Nuova Editrice
 CSEL = *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Wien, De Gruyter
 CSPAMI = Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
 CT = Columna lui Traian, București
 CTh = *Codex Theodosianus*. Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
 Cv.L = Convorbiri literare (ambele serii)

- „Dacia”, *N.S.* = Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
- DANIC = Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale
- DGAS = Direcția Generală a Arhivelor Statului
- DI = Diplomatarium Italicum
- DIR = *Documente privind istoria României*
- DIRRI = *Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență*
- DOP = Dumbarton Oaks Papers
- DTN = *Din trecutul nostru*, Chișinău
- DRH = *Documenta Romaniae Historica*
- EB = Études Balkaniques
- EBPB = Études byzantines et post-byzantines
- EDCS = *Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby* (<http://www.manfredclauss.de/>)
- EDR = *Epigraphic Database Roma* (<http://www.edr-edr.it/default/index.php>)
- EpigrAnat = Epigraphica Anatolica, Münster
- ERAsturias = F. Diego Santos, *Epigrafiya Romana de Asturias*, Oviedo, 1959.
- Gerión = Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
- GB = Glasul Bisericii
- GCS = *Die Griechischen Christlichen Schriftsteller*, Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
- GLK = *Grammatici Latini Keil*
- HEp = *Hispania Epigraphica*, Madrid
- „Hierasus” = *Hierasus*. Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
- HM = Heraldica Moldaviae, Chișinău
- HU = Historia Urbana, Sibiu
- HUI = Historia Universitatis Iassiensis, Iași
- IDR = *Inscripțiile din Dacia romană*, Bucurști-Paris
- IDRE = *Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie*, I-II, Bucarest, 1996, 2000
- IGLN = *Inscriptions grecques et latines de Novae*, Bordeaux
- IGLR = *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1976
- ILLPecs = *Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften*, Pecs, 1991
- ILAlg = *Inscriptions latines d'Algérie*, Paris
- ILB = *Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae*, Sofia, 1989
- ILD = *Inscripții latine din Dacia*, București
- ILN = *Inscriptions latines de Novae*, Poznan
- ILLPRON = *Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices*, Berlin, 1986
- ILS = *Inscriptiones Latinae Selectae*, 1892
- IMS = *Inscriptiones Moesiae Superioris*, Belgrad
- IN = „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
- ISM = *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine*, București, vol. I-III, 1983-1999
- JGO = *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*
- JL = Junimea literară
- JRS = The Journal of Roman studies, London
- LR = Limba română
- MA = Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
- MCA = Materiale și cercetări arheologice
- MEF = *Moldova în epoca feudalismului*, vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
- MEFRA = *Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité*, Roma

- MGH** = *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi*, Berlin 1877-
MI = Magazin istoric, București
MIM = Materiale de istorie și muzeografie
MM = Mitropolia Moldovei
MMS = Mitropolia Moldovei și Sucevei
MN = Muzeul Național, București
MO = Mitropolia Olteniei
MOF = Monitorul Oficial al României
Navarro = M. Navarro Caballero, *Perfectissima femina. Femmes de l'elite dans l'Hispanie romaine*, Bordeaux, 2017.
NBA = *Nuova Biblioteca Agostiniana*, Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
NDPAC = *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
NEH = *Nouvelles études d'histoire*
OI = Opțiuni istoriografice, Iași
OPEL = *Onomasticon provinciarum Europae latinarum*, vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
PG = *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*, ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
PIR = *Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III*, editio altera, Berlin.
PLRE = *Prosopography of the Later Roman Empire*, 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
RA = Revista arhivelor
RBAR = Revista Bibliotecii Academiei Române, București
RC = Revista catolică
RdI = Revista de istorie
REByz = *Revue des Études Byzantines*
RER = *Revue des études roumaines*
RESEE = *Revue des études Sud-Est européennes*
RHP = *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften*, Viena
RHSEE = *Revue historique de Sud-Est européen*
RI = Revista istorică (ambele serii)
RIAF = Revista pentru istorie, arheologie și filologie
RIB = *Roman Inscriptions of Britain*, Londra
RIM = Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
RIR = Revista istorică română, București
RIS = Revista de istorie socială, Iași
RITL = Revista de istorie și teorie literară
RIU = *Die römischen Inschriften Ungarns*, Budapesta
RJMH = *The Romanian Journal of Modern History*, Iași
RM = Revista muzeelor
RMD = *Roman Military Diplomas*, Londra
RMM = *Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, Mainz
RMM-MIA = Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
RMR = Revista Medicală Română
RRH = *Revue roumaine d'histoire*
RRHA = *Revue roumaine de l'histoire de l'art*
RRHA-BA = *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts*
RSIAB = Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
Rsl = Romanoslavica

<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>Sch</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde